

rok: 1976-78, číslo výzkumu: LIV

PRAHA 1 - STARÉ MĚSTO

UNGELT – (Pražský sborník historický XII, 1980, s. 236-255 –

ZÁCHRANNÉ ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY V PRAZE V LETECH 1976 A 1977)

Od r. 1977 se Muzeum hlavního města Prahy podílí na předstihovém archeologickém výzkumu Ungeltu, prováděném v souvislosti s jeho rekonstrukcí a úplnou regenerací týmem odborníků pod vedením Archeologického ústavu ČSAV spolu s Pražským střediskem státní památkové péče a ochrany přírody. V r. 1977 provádělo Muzeum výzkum ve východní části areálu, na dvorku čp. 636 a 637. V jarních měsících zde byla otevřena sonda, odkrývající severní polovinu (jižní bude možné zkoumat až po úplném statickém zajištění budovy čp. 636). Pod recentními objekty (zděné jímky a základy domu), překvapivě umístěnými na tak malé ploše, se nacházely navážkové vrstvy, včetně renesančních, jejichž úroveň se nebude nivelačně příliš lišit od dnešní (kóta 193,13 - povrch). Nejvýraznější přemístěnou vrstvou je vrstva opuky se zlomkem opracovaného článku, pokrývající dvě třetiny sondy v síle až 40 cm. Těsně pod opukou místy vystupuje vrstva malty se zlomky cihel a dlaždic, k jejichž přibližné dataci přispívají nálezy červeně malované keramiky a rovněž nálezy z horních vrstev stratigrafie, které pocházejí z konce 13. stol. O vrstvě opuky je možné uvažovat jako o dokladu využití zbytků stavební činnosti z nejbližšího okolí (snad od sv. Jakuba?). Do navážkových vrstev je zapuštěna odpadní jáma s keramickým materiálem 15. stol. (ve výplni množství bronzoviny a strusky), velice hluboká, protínající již i vrstvy sídlištního charakteru. Jejich souvislý sled, v některých místech s výrobními objekty (pece, ohniště) a dlážděním jednotlivých úrovní dvorku, překrývá dva nejstarší objekty zahroubené do podloží (štěrkopisky s posejpm místy na povrchu, kóta 190,21, mimo objekty). Jedná se o dvě rozsáhlé polozemnice, které lze předběžně datovat podle keramického materiálu do 1. pol. 13. stol. Byl rovněž stratigraficky zachycen vztah terénu k stávající okolní zástavbě na západní a severní straně dvorku. Nejstarší stavbou bude pravděpodobně úsek zdiva pod obvodovou zdí čp. 637. V nadzemní lícované části je opálený požárem a nivelačně i stratigraficky souvisí s mísovitým ohništěm, datovaným do 2. pol. 13. stol., a rovněž s povrchem staveništních vrstev s opukou. Můžeme tedy objekt klást do 2. pol. 13. stol.

Terén celého dnešního Týnského dvora se pozvolna zvedá od západu k východu, směrem od Týnského chrámu ke sv. Jakubu. Vrstvy sídlištní i nejstarší navážkové na dvorku čp. 636 a 637 však mají opačný sklon. Snad je to dáno tím, že nejstarší objekty, jejichž okraj se nachází v západní třetině dvorku, byly značně rozsáhlé a po skončení jejich funkce docházelo k dlouhodobému slehávání vrstev nad výplní směrem do středu objektů. Patrně proto je vyrovnávací opuková vrstva při východní straně nejmocnější a naopak se v místech linie okrajů obou polozemnic vytrácí.

Julie Richterová

Archeologické oddělení NPÚ Praha

Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v hlavním městě Praze

UNGELT – (Pražský sborník historický XIII, 1981, s. 160-190 –
ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM V PRAZE V ROCE 1978)

Areál Ungeltu, dosud archeologicky zkoumaný zjišťovací sondáží v r. 1951 (B. Novotný) a dohledem při hloubení kanalizačních rýh v r. 1956 (A. Liška), se dnes stává v rámci jeho připravované regenerace objektem komplexního historického průzkumu, jehož součástí je i systematický předstihový archeologický výzkum. Vzhledem k velkému objemu terénních prací, časově úzce limitovaných a mnohdy paralelně probíhajících, jejichž realizace přesahuje kapacitní možnosti jednoho pracoviště a jednotlivce, ustavila Archeologická komise pro hl. m. Prahu pro výzkum Ungeltu stálý pracovní tým, složený z pracovníků Archeologického ústavu ČSAV (L. Hrdlička) a Muzea hl. m. Prahy (Z. Dragoun, J. Richterová). Na jeho činnosti se při řešení dílčích úkolů podílejí i pracovníci PSSPPOP (J. Draganová, M. Šírová). Výzkumy v nezastavěných plochách připravuje projekčně SURPMO, stavební práce pro výzkum zajišťuje PSP jako generální dodavatel regenerace celého areálu a nositelem hospodářské smlouvy s investorem výzkumu (VHMP — VÚS) je Muzeum hl. m. Prahy. Zatím byly prozkoumány dvory uvolněných objektů čp. 630/I a 636/I a západní část Týnského dvora. Výzkumy dalších dvorů a nepodsklepených přízemí ve zbývajících obvodové zástavbě budou realizovány podle harmonogramu projektanta a postupu regenerace.

Týnská ul. čp. 630/I, parcela č. 627

Výzkum v domě U zlatého prstenu, jehož typicky gotická, úzká a dlouhá stavební parcela se táhne téměř podél celého vnějšího severního obvodu Týnského dvora, se ze statických důvodů dosud omezil jen na jeho nepodsklepený západní (přední) dvůr, který je vymezen severním křídlem a příčným dvorním traktem čp. 630/I a na jihu domy čp. 639/I a 1049/I. Probíhal ve dvou etapách, v r. 1976 ve východní části dvora (L. Hrdlička, M. Šírová) a v r. 1978 po asanaci garáže v jeho západní polovině (L. Hrdlička, J. Draganová). Plošnou sondou o rozměrech 20 x 4 — 8 m byly poznány příčné a podélné profily nadloží dvorní parcely, vztahy jejích horizontů k obvodové zástavbě dvora a situace v úrovni jednotlivých nadložních vrstev. Soubor těchto poznatků poskytuje základní informace o počátcích osídlení na zkoumané ploše a o jeho dalším vývoji, který se výrazně promítá ve stratigrafii 170 — 190 cm vysokého nadloží (kóta 191,4 — 189,5) s četnými středověkými i novověkými objekty (kromě husté inženýrské sítě registrováno celkem dvacet šest objektů a patnáct kůlových jam). Jeho profil tvoří dvě odlišné polohy, z nichž horní (v. 85 cm) je charakterizována vysokým obsahem stavební sutě s novověkými artefakty, spodní sledem tmavých, převážně písčito až jílovito hlinitých vrstev se středověkými nálezy. Obě polohy odděluje ve východní části dvora silně ulehlá vrstva písku (kóta 190,4) a v západní polovině břidlicová dlažba zalitá maltou (kóta 190,5), na nichž se nárůst terénu patrně na delší dobu zastavil. Na této úrovni došlo zároveň i k založení severního křídla domu čp. 630/I (s gotickým sklepem) a zřejmě i jeho nepodsklepeného příčného dvorního traktu. Spodní, středověká poloha (max. mocnost 105 cm), která se stala předmětem výzkumu, sestává ze dvou různorodých, přibližně stejně vysokých horizontů:

první z mladšího souvrství periodicky opakovaných terénních úprav (2. pol. 13. až poč. 14. stol.) a druhá staršího, typicky sídlištního horizontu s četnými zahloubenými objekty, které se v něm vyskytovaly v několika úrovních (13. stol.). Oba horizonty zachovávaly víceméně konstantní mocnost a stejný charakter v celém rozsahu dvora. V rámci obou horizontů zaznamenal výzkum jen detailní rozdíly ve skladbě profilu a počtu i struktuře jednotlivých vrstev mezi západní a východní polovinou dvora. Vertikální hranici mezi těmito rozdíly, kterou totálně zničily vrcholně středověké a novověké objekty, lze spíše tušit než prokázat v prodloužení parcelní hranice mezi domy čp. 639/I a 1049/I. Horizontální předěl mezi oběma

Archeologické oddělení NPÚ Praha

Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v hlavním městě Praze

horizonty představuje současně úroveň terénu (kóta 190,4), do něhož byly založeny základy původní raně gotické zdi pod severním průčelím domu čp. 639/I (kóta základové spáry 189,7), z něhož dosud hledí do zkoumaného dvora gotická lomená okénka střilnovitého charakteru. Zda tato zeď patřila nepodsklepenému kamennému domu v obvodové zástavbě Týna, nebo byla součástí jeho ohradní zdi, výzkum neřeší. Důležité je však zjištění, že nepokračovala dále k východu přímo k původně gotickému domu čp. 638/I, nýbrž končila pod severovýchodním nárožím domu čp. 639/I. Pod renesančními základy jeho východního souseda (čp. 1049/I), mělce založenými do středověkých terénů (kóta základové spáry 190,2), existuje tak v dosud předpokládaném průběhu celokamenného opevnění Týna cesura, kterou ani dodatečně nevyplnila žádná gotická zeď. Z gotických základových substrukcí před touto prolukou zastihl výzkum na parcele čp. 630/I jen dva izolované pilíře (140 x 90 cm, kóta zákl. spáry 188,6), orientované delší osou v poledníkovém směru. Byly situovány přesně v prodloužení východní a západní zdi západního dvorního traktu domu čp. 1049/I s gotickým sklepem v jižní části. Nejde-li o dílo náhody, mohla by tato situační souvislost ukazovat na jistou spojitost východní části dvora čp. 630/I s parcelou domu čp. 1049/I před renesanční přestavbou Týna a jeho severního souseda. V žádném případě nelze tuto proluku interpretovat jako pozůstatek případného bočního vjezdu do Týnského dvora ze severní strany, neboť kromě řady starších objektů ze 13. stol. byla před ní založena ve 14. stol. studna, později přeměněná v odpadní žumpu.

Úroveň geologického podloží (kóta 189,7 — 189,5) tvořily jemné zahliněné písky s drobnými ojedinělými valounky (tzv. posejpe), jejichž celková mocnost dosahovala místy až 150 cm. V jejich hnědě zbarvených povrchových polohách (původní půdní typ) se sporadicky vyskytovaly drobné, silně obroušené (omleté), blíže nedatovatelné zlomky pravěké keramiky, jejichž rozptýl ojediněle zasahoval až do hloubky 60 cm od úrovně podloží. Báze písku nasedala na kótě 188,2 na drobné písčité štěrky, které byly archeologicky sledovány do hloubky 187,0 m n. m.

Etymologickému výkladu původního názvu lokality odpovídá objev příkopu (šířka 440 cm, hloubka 260 — 280 cm), který se rýsoval až v úrovni podloží pod nejstarším sídlištním horizontem. V ploše sondy probíhal od západu k východu podél severního průčelí domu čp. 639/I (ve vzdálenosti 2 m) až za jeho severovýchodní nároží, kolem něhož se obloukem stácel k jihu a zabíhal pod renesanční základy domu čp. 1049/I. Průběh příkopu jednoznačně dokazuje, že byl součástí raně středověkého opevnění Týna, jehož původní jádro zároveň lokalizuje do dnešní poloviny Týnského dvora, kterou od východní části dosud odděluje v trase příkopu situované jižní křídlo domu čp. 1049/I. Po zániku příkopu, k němuž podle keramiky z jeho výplně došlo snad už v pozdně románském období (převaha hrnců s klasickou zduřelou profilací, s velkým, ojediněle i malým vzhůru vytaženým okrajem, zvonovité misky, misky — kahánky, pánve aj.), ocitla se parcela dnešního čp. 630/I definitivně mimo obvod Týna. V jeho severním předpolí, kde se dříve předpokládalo zpočátku volné prostranství nebo nanejvýš komunikace, prokázal výzkum nad zasypaným příkopem souvislé a intenzivní osídlení, které v rozložení a orientaci objektů, hloubených ještě před souvislejší kamennou zástavbou v okolí, zachovávalo směry vytýčené již zaniklým příkopem a respektované i později vystavěnou raně gotickou zdí pod severním průčelím domu čp. 639/I. Nápadná je i kontinuita v umístění plošně rozsáhlých objektů sídlištního charakteru (mladší z nich s obezděným zahloubeným interiérem) ve východní části dvora, kterou víceméně zachovává i stávající příčný dvorní trakt. Zásadní změna v dosavadním charakteru tohoto osídlení nastala po založení kamenných staveb na severním obvodu Týna, po níž ustává nárůst sídlištních vrstev, objekty sídlištního i hospodářského charakteru se přemísťují ze dvora na půdorys stávající kamenné zástavby a začíná systematická péče o sjízdnost a

schůdnost terénu na dvoře, která vyvrcholila jeho vydlážděním. Otázku, zda až do této fáze probíhal naznačený vývoj ve zkoumaném dvoře čp. 630/I paralelně na dvou samostatných parcelách, z nichž jedna by byla severním sousedem dnešního čp. 639/I a druhá, (ve východní části dvora) součástí parcely dnešního čp. 1049/I, může vyřešit jedině budoucí výzkum ve dvoře a nepodsklepeném přízemí domu čp. 1049/I. Bude-li zodpovězena kladně, stane se zřejmým, že dnešní rozsah a dispozice Ungeltu vznikly až v pozdním středověku nebo renesanci patrně sloučením dvou původně samostatných dvorů, z nichž západní uchovával do té doby rozlohu a snad i funkci raně gotického Týna. Lze očekávat, že tento výzkum přispěje i k eliminaci jediné správné z dosud několika možných odpovědí na otázku, týkající se průběhu, datování a charakteru nového opevnění, které bezprostředně nahradilo zaniklý příkop na severní straně Týna. Prozatím lze mít za prokázané jen to, že severní strana dnešního Týnského dvora nebyla v gotické době obehnaná celokamennou ohradní zdí či souvislou kamennou zástavbou, jak se dosud předpokládá.

Po statickém zajištění objektu bude výzkum v čp. 630/I pokračovat sondáží v nepodsklepeném příčném dvorním traktu a v severním křídle, kde se zaměří zejména na sledování té fáze osídlení, která zanechala na dvoře jen stopy terénních úprav, neumožňujících archeologicky postihnout její charakter.

DVŮR DOMU ČP. 636/I, PARCELA Č. 633

Výzkum na dvoře čp. 636/637 ve východní části Týna zahájilo Muzeum hl. m Prahy v r. 1977 (viz PSH XII), kdy byly prozkoumány čtyři pětiny plošného odkryvu. Rozsah sondy byl omezen nutností zachovat komunikaci na dvorku, neboť dům čp. 636 byl ještě plně obydlen. Ve druhé fázi výzkumu, jež probíhala do června r. 1978, byla dořešena situace z předchozí sezóny a sonda ještě rozšířena východním a krátce jižním směrem.

Podarilo se zachytit další pec a superpoziční vztah dvou nejstarších zahloubených objektů a v okolní zástavbě objevit pozůstatky starších středověkých staveb s přesně dokumentovanými stratigrafickými vztahy k obklopujícím terénům.

Pece byly zjištěny na třech místech na povrchu a v horních vrstvách zásypů dvou nejstarších zahloubených objektů (polozemnice, zemnice). Největší obdélníkovitá pec, jejíž těleso dosedalo na předzáklad východní zdi čp. 637, obsahovala keramiku 2 pol. 13 stol a jinak běžnou výplň, při jejímž plavení byly získány drobné úlomky kovářské strusky zatím neurčeného kovu nebo slitiny. Vně pece se vyskytovala technická keramika. Pod touto pecí v superpozici se nacházela starší a menší mírně zahloubená pec, jež porušila polozemnici i horizontálně. Ve vzdálenosti 2,20 m jižněji zasahovala povrch výplně v jihozápadním nároží polozemnice a zemnice pec vanovitého tvaru, která byla z větší části zničena odpadní jámou 15. stol. Ohraničoval ji široký pás hrubozrnného písku. V odstupu 2 m od obou pecí v superpozičním postavení byla odkryta část pece s předpecní jámou v protilehlé orientaci se silnou vrstvou výpalu o mocnosti až 38 cm. Byla zapuštěna rovněž do svrchního zásypu polozemnice. Osy všech pecí probíhaly ve směru západ — východ nebo východ — západ.

Oba zahloubené objekty (polozemnice a zemnice), u nichž nebylo nalezeno ohniště, jsou současně a patrně shodně orientovány. Polozemnice dosahovala zahloubení ve šterkopískovém podloží 60 — 100 cm, zemnice 140 cm. Jednotlivé vrstvy výplně obsahovaly keramiku s převahou tzv. vzhůru vytažených okrajů ve výrazné formě a vyvinutější zduřelé okraje, které nad podloží převládaly. Datují objekty podle dosavadních kritérií jen velice rámcově do 1. pol. 13. stol. Přesnější datování, které patrně posune těžiště stáří objektů do 1. čtvrtiny 13. stol., bude možné stanovit až po celkovém zpracování výzkumu zde i v celém

Týnu. Jednoznačné určení funkce objektů na základě dostupných jednotlivých znaků je obtížné, nicméně se zdá pravděpodobné, že měla hospodářský charakter.

Pod dodnes v nadzemní části zachovanou gotickou hradební zdí Týna (kterou již D. Líbal považoval za původní gotickou hrabdu Ungeltu) se objevila zeď stavěná kvádríkovou technikou, jejíž povrch byl do červena opálen a rozpukán. Měla jednotný charakter pozdně románského zdiva a zachovala se až k povrchu dvorku (kóta 193,13) do výše 2 m v délce 9 m (údaj o délce není konečný). Je založená na tzv. posejpě (kóta 190,89) — jílovitopísčitém jemně zahliněném náplavu, který nebyl všude odstraněn z povrchu zdejšího šterkopískového podloží. Pece č. 1 a 2 respektovaly tento úsek východní zdi čp. 637, přičemž pec č. 1 byla umístěna až na její předzáklad. Dosavadní nálezová situace připouští zatím dvojí možnost interpretace této nejstarší výzkumem doložené zdi Ungeltu: 1. jako východní ohradní zeď Týna, 2. jako obvodní zeď nepodsklepeného kamenného románského domu. Konečný výklad může přinést teprve stavebně historický průzkum ve hmotě domů čp. 637 a 638. Definitivní vyřešení chronologického vztahu k opevnění Týna s příkopem v době jeho funkce i po zániku může poskytnout výzkumná sezóna 1979 ve vlastním Týnském dvoře a v nepodsklepeném přízemí čp. 638 a objektu 1009/I.

Výzkum r. 1978 na dvorku čp. 636/637 upřesnil představu o tzv. opukové vrstvě, která výrazně dominovala mezi vyrovnávacími vrstvami navážkového charakteru z konce 13. a počátku 14. stol. Výsledky první fáze výzkumu opravňovaly k předpokladu, že pochází ze stavebních zbytků z nejbližšího okolí. Zprvu se nabízela možnost spojovat ji se stavební činností u sv. Jakuba, nyní je však zřejmé, že ji tvoří destruovaná část románské zdi čp. 637.

V severním křídle čp. 636 byla odhalena do té doby neznámá podsklepená stavba s gotickým opukovým zdivem. Byla přistavěna k dále pokračující východní zdi čp. 637. Nepatrně šikmo k ní byl dodatečně přizděn mohutný kamenný pilíř z litého opukového zdiva, založený na podložní šterkopísek (kóta 190,07). Vrstvy okolního terénu nebyly porušeny, a proto lze jeho přináležitost k jiné stavbě uvnitř plochy dvorku vyloučit. Funkční smysl zůstává zatím nejasný.

Předběžně zpracované výsledky výzkumu vedou k závěru, že vývoj osídlení v prostoru dvorku sevřeném domy čp. 636 a 637 prošel zásadní proměnou v 1. pol. 13. stol. Nejstarší osídlení, reprezentované dvěma zahloubenými objekty zemnicového typu se současnou sítí kůlových jamek dalších objektů pod románskou zdí čp. 636, vystřídaly po skončení jejich funkce objekty výrobního charakteru, jež vytvořily celé pracoviště. Někdy v časovém intervalu, ohraničeném těmito odlišnými způsoby využití plochy, byla založena uvažovaná románská ohradní zeď Týna, zachovaná pod gotickou hradební zdí. Výrobu i v pozdějších letech v těchto místech dokládají odpady bronzoviny a strusky (např. v odpadní jámě 15. stol.). Byla umístěna vně Ungeltu, při hradební zdi, jak bývalo zvykem u řemesel, pracujících převážně s ohněm. Archeologické prameny nás tak — společně s pozdějšími prameny písemnými — informují o nepřetržitém soustředění řemeslníků ve zkoumaném prostoru od poloviny 13. stol.

TÝNSKÝ DVŮR, PARCELA Č. 1065

První etapa archeologického výzkumu Týnského dvora proběhla v r. 1978 (L. Hrdlička, Z. Dragoun, J. Richterová) v jeho západní polovině, která podle výsledků výzkumu ve dvoře čp. 630/I představuje jádro příkopem opevněného areálu Týna. Výzkum byl realizován třemi sondami (š. 3 m), které v celkové délce 40 m sledovaly severojižní a západovýchodní osu západní poloviny dvora.

Archeologické oddělení NPÚ Praha

Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v hlavním městě Praze

Základní stratigrafická situace byla ve všech sondách obdobná a poměrně jednoduchá. Pod dnešní dlažbou, položenou v úrovni 192,4 — 192,7 m n. m., rýsoval se v téměř 200 cm vysokém nadloží výrazný horizont násypů a navážek, jehož celková mocnost nepřesahovala 1 m. Sestával převážně z hlinitých a písčitých štěrků, prokládaných (zejména při povrchu) polohami malty a drobnějších kamenů, někdy i s úlomky cihel a prejzů. Tento horizont se vyznačoval absencí jakýchkoli objektů a značně nepravidelným horizontálním průběhem i silně kolísající mocností většiny vrstev. Zdá se, že vznikl v kratším časovém intervalu v souvislosti s rozsáhlou výstavbou či přestavbou areálu nejpozději v pozdním středověku. Přibližně v úrovni 191,5 m n. m. nasedala jeho báze na starší, výrazně sídlištní horizont, vytvořený tmavě hnědě až černošedě zbarvenými, většinou písčito- až jílovitohlinitými vrstvami zpravidla měkké až kypré konzistence, které byly prosyceny množstvím někdy silně páchnoucích organických zbytků (odštěpky a odřezky dřeva, březová kůra, listí, mechy, koňské žíně, pecky z ovoce, odřezky kůže atd.). Toto souvrství narůstalo po delší dobu v několika etapách, mezi nimiž se další zvyšování terénu dočasně omezilo vydlážděním dvora nebo založením různých objektů, které se v tomto horizontu vyskytovaly ve dvou úrovních. Povrchové plochy tohoto souvrství, rámcově datované keramikou do 1. pol. 14. stol., se kumulovaly především uprostřed dvora, kde byly téměř ulehlé. Od starší polohy odpadkových vrstev je oddělovala silně ulehlá vrstva kamenného štětu převážně z lomových kamenů s ojedinělými oblázky, úlomky cihel a prejzů. Nejvyšší mocnosti dosahovala uprostřed dvora (až 50 cm), kde její báze z kusů malty a ojedinělých opukových kamenů vyrovnávala mělké terénní deprese nad nedostatečně zhutněnými zasypy starších objektů. Vyklíňovala jižním směrem a v blízkosti jižního okraje dvora se jevila už jen jako stěží znatelná terénní úprava. Tato dlažba kryla 40 cm mocnou nejstarší polohu odpadkového souvrství, která vedle páchnoucích organických zbytků obsahovala četné zvířecí kosti někdy značných rozměrů (celé dlouhé kosti končetin, koňskou dolní čelist apod.) a vedle běžné raně středověké keramiky (tvary s klasickou zduřelou profilací a jejími staršími deriváty, s velkými vzhůru vytaženými okraji apod.) i početnou kolekci fragmentů silnostěnných zásobních nádob mimopražské provenience, občas zdobených ještě mladohradištními výzdobnými motivy. Bázi nadloží tvořila silně ulehlá dlažba z jedné vrstvy oblázků a ojedinělých drobných lomových kamenů, stmelených samovolně vzniklou tvrdou písčitou krustou. Tato dlažba, reprezentující nejstarší zjištěnou historickou úroveň, zpevňovala povrch jemných zahliněných písků (sedimenty terasy IV a), který se povlovně svažoval k severu asi 2 % spádem (kóta 191,0 — 190,4).

Objekty, vyskytující se jen ve starším sídlištním horizontu, se rýsovaly ve třech úrovních: na povrchu podloží, v úrovni starší polohy odpadkového souvrství a v gotické dlažbě. V úrovni podloží je reprezentuje v jižní části dvora pod nejstarší dlažbou velký počet dosud neinterpretovatelných kúlových jamek (ø 4 — 6 cm) a v severním úseku dvora polozemnice s pravouhlym severovýchodním nárožím, plochým dnem a systémem kúlů na dně, zčásti zachycená již výzkumem v r. 1951. Z objektů, založených na úrovni nejstaršího odpadkového souvrství ještě před vydlážděním dvora, zachytily sondy jen části dvou rozměrných jam, z nichž jedna, sledovatelná v délce 3,80 m a šířce 1 m, byla situována v jižní části dvora. Druhý objekt, pozoruhodný svým centrálním umístěním přesně uprostřed západní poloviny dvora i svými rozměry (cca 11 x min. 11,5 m), představuje patrně pravouhla, 180 cm hluboká jáma s víceméně svislými, ve spodní části propálenými stěnami a plochým propáleným dnem, jehož povrch kryje nesouvislá tvrdá vápenná křusta. Její odpadková výplň, prokládaná polohami písku, obsahovala i nejzajímavější z dosud získaných drobných nálezů jako hrací kostku, ozdobný měděný hřeb, bronzové kování s plastikou ptáčka a fragment bronzových vážek. V úrovni původní gotické dlažby se rýsovaly tři patrně zásobní válcovité jámy (dvě v

Archeologické oddělení NPÚ Praha

Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v hlavním městě Praze

superpozici) shodného průměru (300 a 320 cm) i tvaru a rozdílné hloubky (190, 200, 300 cm), které po zániku a zasypaní byly opět předlážděny tenkou vrstvou kamenů a oblázků.

Výsledky sondáže v Týnském dvoře byly obohaceny o poznatky, získané sledováním výkopu pro kanalizační přípojku k domu čp. 636/I před východním průjezdem. Tento výkop zachytil v úrovni podloží (kóta 190,7) mělkou vanovitou (?) jámu s propálenými stěnami, dnem i okolím a ve vyšší poloze nadloží (kóta 191,6) 3 m hlubokou jámu s téměř svislou východní stěnou a nerekonstruovatelným půdorysem, jejíž zánik podle keramiky z výplně lze klást na přelom 13. až 14. stol. Tento objekt svým umístěním vylučuje v době své existence funkci východního průjezdu v jeho dnešní poloze. Úroveň terénu, do něhož byly založeny gotické sklepy pod jižním traktem domu čp. 636/I, zachytil výkop v hloubce 191,80 m. n. m.

Lze shrnout, že sondáž v západní polovině Týnského dvora v r. 1978 poskytla reprezentativní vzorek stratigrafie nadloží v jádru původního areálu Týna, jejíž relativní jednoduchost odpovídá představám o situaci na volných prostranstvích a dvorech v sídlištní aglomeraci. Dvojí úroveň dlažeb, proložených kyprým odpadkovým souvrstvím s rozměrnými keramickými střepy a zvířecími kostmi, a plošně rozsáhlé objekty, situované uprostřed areálu, dokumentují dopravní provoz a přesuny komunikačních tras uvnitř Týna v románském a gotickém období. Jeho počátky, které zanechaly stopy v úrovni nejstarší dlažby a spodním odpadkovým souvrstvím vzniklých v době, kdy příkop ještě plnil svou funkci, lze ve shodě s výsledky výzkumu v r. 1951 datovat nejdříve do 2. pol. 12. stol.

MALÁ ŠTUPARTSKÁ UL., PARCELA Č. 1067

Archeologický výzkum vně bloku Ungeltu se zatím realizoval jen na jeho východní straně v rýze pro vodovodní přípojku (š. 120 cm, hl. 200 cm), situované napříč vozovkou a západním chodníkem Malé Štupartské ulice mezi kostelem sv. Jakuba a domem čp. 636/I (L. Hrdlička). Jeho výsledkem je získání 7,5 m dlouhého příčného profilu komunikace, tvořeného 1,80 m vysokým nadložím (kóta 193,0 — 191,2), která sestává ze šesti násypových poloh, proložených pěti vrstvami kamenného štětu a dvojí novověkou dlažbou pod dnešním asfaltovým kobercem. Nejstarší úroveň komunikace představuje tvrdou krustou stmelená vrstva drobnějších oblázků, jimiž byl zpevněn vodorovný povrch jemných zahliněných písků (tzv. posejpe) zakrývající drobné písčité šterky pleistocénní terasy IV a (kóta 191,0). Podle nálezů dvou střepů ze vzorkové sondy, která sledovala spodní polohy nadloží do hloubky 191,7 m n. m., a celkového charakteru nejspodnějších vrstev (tmavě zbarvené písčitojílovité hlíny a hlinité písky beze stop malty a vápna) lze nejstarší horizont této komunikace s dvěma štětovými vrstvami datovat již od raného středověku. Úroveň terénu, na níž došlo ke stavbě stávající jižní části domu čp. 636/I (kóta 192,1), odpovídá nejmladší z pěti štětových vrstev. Prokáže-li budoucí výzkum reprezentativnost této stratigrafie podél celého východního obvodu Ungeltu, bude možno archeologicky potvrdit již dříve vyslovený předpoklad, že trasa dnešní Malé Štupartské ulice plnila funkci komunikace již od samého počátku raně feudálního osídlení v tomto území.

Výsledky popsaných výzkumů dovolují již nyní vyslovit dílčí závěry, které upřesňují a někdy i opravují některé z dosud tradovaných názorů o stáří a významu Týna jako krystalizačního jádra pražského podhradí:

1. Archeologická zjištění jednoznačně potvrdila výsledky geologického průzkumu o situování Týna v nejnižší položené části maninské terasy (úroveň IV a), v blízkosti její údolní hrany. O vyvýšenině, na níž podle některých názorů měl být Týnský dvůr založen, lze mluvit pouze ve vztahu k nivě, kterou okraj terasy převyšoval o 1 až 3 m.

2. Podle keramiky, reprezentující nejstarší sídlištní horizont na všech dosud zkoumaných plochách, jsou počátky souvislého intenzivního osídlení Týna v každém případě relativně mladší než nejstarší osídlení Malé Strany a pravobřežní nivy. Na základě dosavadních chronologických kritérií pražské raně středověké keramiky nelze zatím počátky sledovaného areálu klást před polovinu 12. stol. K jeho souvislému zastavění došlo spíše později, patrně počátkem 13. stol. Potvrdí-li toto datování budoucí výzkum, bude třeba přehodnotit obsahovou pravdivost listinných falz z 13. a počátku 14. stol., která se hlásí k letům 1100 a 1135.

3. Výzkumy potvrdily, že dispozice obestavěného dvora, se dvěma branami, kterou si Ungelt dosud zachoval, je výsledkem postupného složitého vývoje, v jehož průběhu se v několika etapách měnila podoba i rozloha týnského areálu. Ze zjištěného průběhu příkopu vyplývá, že nejstarší fáze románského Týna před stavuje pouze západní polovinu gotického Ungeltu. Změny charakteru opevnění, rozlohy i vnitřní dispozice, k nimž došlo po zániku příkopu, zčásti osvětlí výzkumná sezóna 1979 v Týnském dvoře a definitivně by měly být objasněny výzkumem v obvodové zástavbě.

Ladislav Hrdlička — Zdeněk Dragoun — Julie Richterová

UNGELT – (Pražský sborník historický XVII, 1984, s. 139-182 –
ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM V PRAZE V ROCE 1979 - 1981)

Systematický předstihový výzkum Ungeltu, zahájený v r. 1976 v souvislosti s připravovanou regenerací celého areálu (PSH XIII, 1981, str. 165 - 174), pokračoval i v letech 1979-1981, kdy se na jeho realizaci podílel AÚ ČSAV (L. Hrdlička) a MMP (Z. Dragoun, J. Richterová). V r. 1979 byl dokončen výzkum v nezastavěných plochách (Týnský dvůr, dvůr domu čp. 646/I) a od r. 1980 se zaměřil na nepodsklepena interiéry v obvodové zástavbě na jižní straně Týnského dvora (domy čp. 641/I, 642/I a 646/I) a podél jeho severovýchodního a severního obvodu (domy čp. 636/I, 638/I a 630/I). V letech 1980 až 1981 se uskutečnil i dohled při hloubem inženýrských sítí v Týnském dvoře a v ulicích kolem ungeltního bloku. V 7. pětiletce bude systematický výzkum Ungeltu probíhat ještě dvě sezóny, z nichž v první se ukončí výzkum v čp. 638/I a 630/I a ve druhé bude realizována sondáž v čp. 643/I a plošný výzkum dvora a nepodsklepeného přizemí v domě čp. 1049/I.

a) Týnský dvůr, parcela č. 1065

V Týnském dvoře, parcela č. 1065, se zkoumala jeho střední a východní část dvěma zjišťovacími sondami (š. 3 m), z nichž sonda č. I - 2 navázala v rovnoběžkovém směru na sondu z r. 1978 (PSH XIII, 1981, obr. na str. 166) a sonda IV sledovala poledníkovou osu východní poloviny dvora. Obě sondy prokázaly, že zvyšování úrovně terénu nad gotickou dlažbou (kóta 191,1) probíhalo v celém Týnském dvoře současně. Nově se zjistilo, že tento nárůst terénu se uskutečnil ve dvou etapách, časově oddělených trváním funkce objektu č. 9/79 (válcovitá zásobní jáma s ústím ve výšce 191,5 m n. m.). Datovatelné artefakty, nalezené v tomto horizontu násypů a navážek, opakovaně prokázaly, že úroveň Týnského dvora se začala záměrně zvyšovat už v průběhu vrcholné a pozdní gotiky, na jejímž sklonku již bylo dosaženo zhruba dnešní úrovně terénu (kóta 192,4 - 192,7). Báze těchto navážek nasedala v celé trase sondy 1-2 na gotickou valounkovou dlažbu, kterou ve východní části sondy kryly odpadkové vrstvy, vzniklé při provozu na komunikaci. Vzhledem k tomu, že toto dláždění dosahovalo v sondě maximální mocnosti a že na obě poledníkové strany se vytrácelo nebo měnilo na pouhou terénní úpravu (s převahou opukových úlomků, zlomků prejzů apod.), lze hlavní komunikační trasu v rovnoběžkovém směru, již se v Týnském dvoře používalo v první polovině 14. stol., lokalizovat právě do míst sondy č. 1-2. Tato dlažba, zastížená výzkumem v r. 1978 i v západní polovině dvora, představuje ve zkoumaném nadloží novou etapu v urbanistickém vývoji Ungeltu, v níž se již začal stabilizovat dnešní rozsah Týnského dvora. Vzniku této dlažby předcházely totiž nejen velké terénní úpravy, při nichž došlo ke snížení starší úrovně terénu a ve východní části sondy dokonce i k odstranění povrchových poloh geologického podloží, ale i asanace kamenné zdi, která dosud oddělovala areál původního Týna od dnešní východní poloviny Týnského dvora. Z této zdi, která v poledníkovém směru probíhala napříč Týnským dvorem mezi domy čp. 642/I a 1049/I ve vzdálenosti 3 m od vnitřní hrany zaniklého příkopu, zachytil výzkum pouze nejspodnější základovou partii (š. 80 cm) v sondě 1-2 a v sondě č. V před domem čp. 642/I. S ohledem na zmíněné terénní úpravy lze její výstavbu archeologicky datovat pouze intervalem, jehož spodní hranici vymezují starší sídlištní vrstvy z první třetiny 13. stol. a horní její asanace před vydlážděním dvora na počátku 14. stol.

Opevnění nejstaršího jádra Týna zastihla sonda 1-2 mezi domy čp. 1049/I a 642/I. Zde na východní straně pozůstávalo toto opevnění pouze z příkopu, jehož případné další prvky nebyly zjištěny. Nelze vyloučit, že funkci palisády plnila zadní stěna dřevěné obvodové

Archeologické oddělení NPÚ Praha

Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v hlavním městě Praze

zástavby, jejíž pozůstatky v podobě náznaků vnitřně členěných srubových (?) konstrukcí se nacházely ve vzdálenosti 5,6 m za vnitřní hranou příkopu. Důležitým přínosem výzkumu je zjištění provizorní východní hranice Týna po zasypání příkopu, která ve dvou mikrofázích (žlab a následný dřevěný plot) zachovávala jeho průběh.

Ve východní polovině dvora byly nejstarší polohy nadloží v sondě 1-2 totálně zničeny úpravami terénu pro gotickou dlažbu a plošně rozsáhlými zahloubenými objekty ze 13. stol. Pozoruhodným z nich je především objekt č. 19/79, který je svými rozměry (12 m ve směru západ - východ), hloubkou (2 m) i vnitřní úpravou (vypálené stěny a ploché dno, vápenná podlaha) analogický centrálně situovanému objektu v původním jádře Týna. Tento objekt, jehož západní stěna porušila vnější hranu příkopu i žlab, byl směrem k jihu sledován v kanalizační rýze až k průčelí domu čp. 643/I.

Pozitivní výsledky o počátcích a vývoji osídlení ve východní polovině Týnského dvora poskytla pouze sonda č. IV, v níž relativní hustota objektů sídlištního (zemnice), hospodářského a patrně i výrobního charakteru ostře kontrastuje se sídlištní strukturou uvnitř původního jádra Týna. Stopy nalezeného plotu mohou naznačovat, že zde vývoj již od samého počátku probíhal na rozparcelované půdě, na níž i orientace všech pravouhlých a protáhlých objektů respektovala směry vytyčené příkopem. Nejstarší osídlení v tomto prostoru, které se v nadloží projevilo jen minimálním nárůstem sídlištních vrstev, je archeologicky datováno výskytem keramiky, jejíž okraje jsou profilovány do tvaru plochého okruží nebo archaických derivátů zduřelého okraje. Ani zde nebyly tedy nalezeny typologicky starší nálezy, které by dokládaly osídlení v dnešním areálu Ungeltu před polovinou 12. stol.

Výsledky výzkumu z r. 1978-1979 byly v Týnském dvoře obohaceny o poznatky, získané sledováním a dokumentováním stratigrafické situace v nově budovaných kanalizačních a vodovodních přípojkách k jednotlivým objektům v obvodové zástavbě dvora. Podařilo se v nich např. zachytit západní stěnu centrálně situovaného objektu v západní polovině dvora, jehož ostatní rozměry zjistil výzkum v r. 1978, a další řez objektem č. 1/78. Negativně ovšem vyzněly pokusy o archeologické datování stávající zástavby kolem Týnského dvora, neboť stratigrafický vztah nadloží ke zdivu byl ve většině případů narušen staršími výkopy inženýrských sítí podél průčelí objektů nebo mladšími úpravami jejich základů.

Ladislav Hrdlička - Zdeněk Dragoun - Julie Richterová

Čp. 636/I, parcela č. 633

V r. 1980 byla třemi sondami zkoumána plocha ve dvou nepodsklepených interiérech severního křídla čp. 636/I. V západní místnosti sledoval výzkum další průběh kvádrkové opukové zdi, zachycené na dvoře v sezónách 1977 až 1978, v nově odkryté délce téměř 6 m. Zdivo se vyznačovalo stejným charakterem i stupněm dochování jako na dvoře (tzn. použitím rozměrných kvádrků později více či méně poškozených ohněm - PSH XIII, 1981, str. 170). Osídlení předcházející stavbu zdi je charakterizováno keramikou se zduřelou a vzhůru vytaženou profilací okrajů. Ve srovnání se situací na dvorku postrádáme zde objekty výrobního charakteru.

Ve východní, částečně zahloubené místnosti, bylo zachyceno stejně staré osídlení, reprezentované fragmentem mělce zahloubeného objektu, několika kúlovými jamkami a jedním ohništěm. Z vrcholně středověkého období byly zjištěny schody, zprostředkující komunikaci mezi prostorami dnešního čp. 636/I a dnešního čp. 634/I, nacházejícími se v nestejně úrovni. Podle nálezů z výplně pod zadržkou horní partie schodů pozbyla tato komunikační spojka svoji funkci po polovině 14. stol.

Poslední sonda ověřovala stratigrafickou situaci v jižní části východního interiéru a sledovala další průběh základové partie společné jižní obvodové zdi obou prostor, která je na západním

Archeologické oddělení NPÚ Praha

Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v hlavním městě Praze

konci přizděna k opukové kvádříkové zdi. Tato gotická zeď, odkrytá z druhé strany při výzkumu ve dvoře, navozovala především svým založením hluboko do podložních šterkopísků představu podsklepené prostory v interiéru severního křídla čp. 636/I (viz PSH XIII, 1981, str. 170). Po výzkumu v r. 1980 je třeba hledat pro enormní hloubku základů, zdůrazněnou ještě mohutným kamenným pilířem na dvoře, důvody statické.

Geologické podloží stoupá na zkoumané ploše povlovně k východu (190,80 až 191,05 m).

Při dalších stavebních výkopech v jižní části dvora byl zachycen průběh ožehnuté kvádříkové zdi dále k jihu pod stávající průjezd domem čp. 637/I, takže její celková spolehlivě zjištěná délka na parcele domu čp. 636/I dosahuje 22 m.

Zdeněk Dragoun

Čp. 638/I, parcela č. 635

V r. 1981 proběhla 1. etapa výzkumu v nepodsklepených prostorách domu čp. 638/I. Soustředila se na místnost v severovýchodním nároží objektu. Archeologický výzkum prokázal, že do 1. poloviny 16. stol. zde fungoval dvorek s odpadní jímkou téměř čtvercového půdorysu. Jímka porušila raně i vrcholně středověké vrstvy, svažující se mírně směrem k jihu. Geologické podloží probíhá téměř vodorovně s lokálními nerovnostmi v rozmezí výšek 190,86 až 191,03 m. Výzkumem byla odhalena vnitřní líc kvádříkového zdiva, zachyceného z vnějšku na dvoře a v nepodsklepeném přízemí domu čp. 636/I v letech 1977-1978 a 1980. Do úrovně povrchu pozdně středověkého dvorku byla na východní straně místnosti zachycena neomítnutá zeď v podobě šesti 20 - 38 cm vysokých řádek a zhruba o 20 cm rozšířené základové partie. Rozšířený základ porušil nejstarší složky historického nadloží s keramikou charakterizovanou zduřelými a vzhůru vytaženými okraji a byl překryt nestejně silnou maltovou krou, místy zcela mizející, představující patrně, stavební úroveň kvádříkové zdi. V totožné stratigrafické situaci bylo zaznamenáno zdivo stejného charakteru i na severní straně místnosti; odlišovalo se podstatně širším předzákladem (70 cm) a značně nižší dochovanou partií nadzemního zdiva (maximálně 2 řádky). V místě styku severní a východní zdi v severovýchodním nároží místnosti byl zřejmě v 16. stol. přistavěn pilíř nesoucí vynášecí oblouk, na nějž byla nazděna kamenná plenta zakrývající a zpevňující tehdejší nadzemní část kvádříkového zdiva. Tento pilíř nedovoluje konstatovat vzájemný vztah severní a východní zdi, jejich současnost a pravděpodobné provázání je však takřka nepochybné. Do podloží se zahlubovalo osm kúlových jamek, z nichž čtyři souvisejí zřejmě s konstrukcí lešení ke stavbě kvádříkové zdi a ostatní patří ke staršímu horizontu.

Výzkum pokračoval v r. 1982 v jižní místnosti a dalšími sondami, ověřujícími průběh pozdně románské zdi dále k západu a datujícími sklep pod západními dvěma třetinami objektu.

V prostorách domů čp. 636/I a 638/I bylo nepochybně zjištěno zdivo pozdně románského charakteru, které patří k jednomu objektu, z něhož byly zaznamenány části východní a severní zdi. Vzhledem k délce východní zdi (celkem téměř 25 m) je nepravděpodobná její příslušnost k románskému domu a je možné funkci zdi označit jako ohradní, ať již náleží k původně samotnému dispozičnímu celku nebo k jedné ze stavebních etap Týnského dvora. Podstatná zjištění k její interpretaci může přinést zamýšlený výzkum v nepodsklepených interiérech a na dvorku čp. 1049/I, tedy v prostoru možného styku severní zdi s nejstarším jádrem Týna.

Zdeněk Dragoun

Čp. 646/I, parcela č. 641

První etapa archeologického výzkumu, sledujícího zde stejně jako v případě objektu čp. 636/I situaci vně nejstaršího jádra Týnského dvora, proběhla v r. 1979. Nepravidelnou křížovou

Archeologické oddělení NPÚ Praha

Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v hlavním městě Praze

sondou byla zkoumána plocha dvora domu. Zvrstvení historického terénu bylo silně narušeno recentními zásahy, takže je bylo možno dokumentovat jen ve dvou nevelkých úsecích. V západní části dvora bylo zachyceno intaktní historické nadloží v šířce maximálně 1 m; skládalo se z převážně písčitých poloh, probíhajících téměř rovnoběžně nad sebou a nepřesahujících svou mocností 20 cm. Geologické podloží, tvořené rezavě hnědým pískem a rezavým šterkopískem, bylo zjištěno v úrovni 191,10 m. U severní zdi dvora bylo zaznamenáno zvrstvení nadloží pod recentní cihlovou jámkou v mocnosti cca 80 cm. Charakterem vrstev i nadmořskou výškou podloží odpovídá předchozí situaci. Pod dnem cihlové jámky, jejíž severní stěna byla připlentována ke zdi vymezející na severu plochu dvora, byla odkryta základová část opukového zdiva s předzákladem v úrovni 191,53 m a část nadzemního zdiva, jehož horní partie byla zakryta zmíněnou cihlovou plentou. Charakter nadzemního zdiva pro nepatrnou velikost jeho odkryté části nelze jednoznačně určit; není vyloučena možnost, že se jedná o řádkové kvádrkové zdivo o výšce řádků 15 a 17 cm.

V r. 1981 proběhl výzkum v nepodsklepených přízemích domu v západním křídle objektu. V severní z obou prostor byla odkryta sonda v celé délce místnosti. V podstatné části třímetrového zvrstvení nadloží byly zachyceny vrstvy novověkého původu. Středověké horizonty byly narušeny dvěma jámkami; mladší z nich byla kruhového půdorysu a vyzděna z lomového kamene, starší se vyznačovala pravoúhlým půdorysem a obsahovala početnou kolekci keramiky a skla z 2. poloviny 15. stol. Torzovitě byly zachyceny vrstvy vrcholného a raného středověku. V jedné z vrstev náležející k ranému středověku byla výzkumem zjištěna destrukce blíže zatím neurčeného výrobního objektu, zastoupená fragmenty strusky, vypálené a přepálené bloky písčité mazanice s otisky nádob nebo někdy s dochovanými torzy přepálených střepeň.

Severní stěnu sondy představovala 1 m dlouhá opuková kvádrková zeď, nestejně narušená ohněm a zachycená v nejzachovalejším místě ve výšce 270 cm nadzemního zdiva. Byla vyzděna z rozměrných kvádrků o výšce jednotlivých řádků 16–29 cm, délka jednotlivých kamenů kolísala mezi 23–60 cm. Úroveň předzákladu, vystupujícího maximálně o 10 cm před linií líce, stoupala směrem k východu z úrovně 191,12 na hodnotu 191,40 m. Kvádrkové zdivo pokračovalo dále jak k východu, tak k západu mimo rozsah zkoumané místnosti. Na východní straně k němu bylo přizděno novověké zdivo, na západě znovu zdivo stavěné z rozměrných opukových kvádrů s předzákladem v úrovni cca 191,20 m. Pro archeologické datování obou zmíněných kvádrkových zdí jsou důležité nálezy z vrstvy, která překrývá předzáklad starší z nich, představující pro ni terminus ante quem, a která koresponduje s úrovní předzákladu mladšího zdiva, určující pro něj terminus post quem. Keramické nálezy z této vrstvy je možno klást do pokročilé 2. poloviny 13. stol. Hlediska stavebně historického průzkumu datují starší z obou zdí do první polovice 13. stol. Nejstarší keramické fragmenty, získané z vrstev vzniklých před výstavbou pozdně románské zdi, časově odpovídají stejným nálezům ze dvora objektu.

Obdobnou stratigrafickou situaci evidovala i sonda v jižní nepodsklepena místnosti.

Povrch geologického podloží stoupá od západu k východu z hodnoty 190,88 m na úroveň 191,50 m.

Zdivo pozdně románského charakteru, probíhající ve směru západ-východ a zaznamenané v délce 1 m (jedná-li se na dvoře objektu o totožné zdivo, čemuž nasvědčuje úroveň předzákladu, pak délka zdi dosahuje 17 m), náleží patrně opět zdi s ohradní funkcí. Její pokračování k západu a její možný styk s nejstarším jádrem Týnského dvora byl zničen při stavbě sklepů v čp. 643/I a 642/I. Lákavou interpretační variantou je příslušnost zdiva ke zdi analogického charakteru, zachycené v domech čp. 636/I a 638/I. V tomto případě by představovala jižní stranu dispozičního celku, jehož vztah k nejstaršímu jádru Týna

Archeologické oddělení NPÚ Praha

Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v hlavním městě Praze

archeologický výzkum dosud nemohl řešit. Jižní strana zmíněného útvaru nedosahuje k jihu až k linii jižní strany jádra Týnského dvora. Tento fakt lze pravděpodobně vysvětlit respektováním staršího románského objektu, známého v jihovýchodním nároží domu čp. 646/I. Další sledování objektu, zaměřené na zjištění průběhu kvádrkové zdi k východu, bude pokračovat archeologickým dohledem při stavebních pracích.

Zdeněk Dragoun

Týnský dvůr, čp. 641/I

Výzkum domu čp. 641/I, jež dnes vymezuje jižní obvod západní poloviny Týnského dvora, se orientoval především na detailní poznání situace podél původního a raně gotického opevnění Týna, kterou na východní straně jen naznačila sonda č. I v Týnském dvoře a na straně severní a zčásti i západní totálně zničily dodatečně vestavované sklepy pod stávající zástavbou. V r. 1980 řešil AÚ ČSAV úkol tohoto významu plošným odkryvem (celkem 150 m²) ve všech šesti nepodsklepených místnostech přízemí domu čp. 641/I (kóta podlah 192,1 - 192,2).

Výzkumem zastížená nadloží, jehož k východu narůstající mocnost (75 až 110 cm) vyrovnala původní sklon podloží (necelých 6 %), sestávalo v celém přízemí ze dvou odlišných horizontů, z nichž horní vznikl až po renesančních a barokních přestavbách dodatečným zvýšením původní úrovně podlahy. Spodní horizont (v. 45 - 60 cm), v západní místnosti zcela zničený vrcholně a pozdně středověkými objekty, se vyznačoval postupným narůstáním tenkých, vodorovně uložených sídlištních i terénních vrstev a absencí větších zahloubených objektů. Jeho báze nasedala na ulehlý povrch pleistocenních sedimentů (kóta 191,35 - 191,5), na němž nejstarší osídlení zanechalo několik desítek malých jamek po zaražených kůlech o Ø 4-6 cm (podobně jako v západní polovině Týnského dvora) a dvě ohniště. Nejspodnější poloha tohoto horizontu (v. 15 cm), tvořená 3 - 4 vrstvami suché a sypké prachovité hlíny s četnými kostmi malých zvířat (převládá kur domácí), zachovává na podélném profilu parcelou (ve směru západ-východ) v délce 20 m konstantní podobu, dokazující jednotný stratigrafický vývoj v místě jejího výskytu. Na příčném řezu mezi Týnským dvorem a Štupartskou ulicí dosahuje její šířka minimálně 4,5 m. Na obou poledníkových stranách ji lemovaly paralelně narůstající tmavé hlinitojílovité vrstvy, od nichž ji na jižní straně odděloval 15 cm hluboký žlábek (š. 60 - 70 cm), jehož organogenní výplň indikuje přítomnost dřeva. Na severní straně tuto vertikální hranici totálně zničily základy vrcholně gotické severní zdi domu. Terénní a nálezová situace dovoluje popsanou nejspodnější polohu spodního horizontu interpretovat jako interiér dřevěné povrchové stavby (o minimálních rozměrech 20 x 4,5 m), která byla součástí nejstarší zástavby původního jádra Týna podél vnitřního obvodu příkopu.

Po r. 1278 (terminus post quem, daná moravským brakteátem Václava II., nalezeným v povrchové vrstvě nejspodnější polohy) ji nahradil na zhruba stejném půdorysu nepodsklepený, nejméně trojprostorový kamenný dům, jehož podlaha byla v jedné rovině s povrchem Týnského dvora. Z jeho hmoty se in situ zachovaly základy východní obvodové zdi, jihovýchodní nároží a jedna z příček (š. 80 cm), podle jejíhož řádkového kvádrkového zdiva lze celou stavbu typologicky hodnotit jako typicky románskou. Její podélné obvodové zdi se dochovaly pouze v negativech, z nichž negativ na severní straně je o 30 cm širší než základová rýha jižní zdi (š. 100 cm). Vnitřní rozměry stavby dosahují 19,5 x 6,5 m, z nichž délka ovšem není konečná, protože západní závěr domu zřejmě zasahoval na parcelu dnešního západního souseda (čp. 640/I). V nadloží interiéru odpovídá této stavební fázi střední poloha spodního horizontu s maltovou bází a vně stavby 40 cm vysoké souvrství, které narůstalo po dobu její existence.

Třetí fázi ve stavebním vývoji domu čp. 641/I představuje vrcholně gotická novostavba, z níž se zachovaly základy obvodových zdí na severní a západní straně a jižní zeď (š. 150 cm), která tvoří stávající jižní průčelí přízemku. K východu pokračovala na parcelu sousedního čp. 642/I, v jehož sklepech mizí její východní závěr i vztah k východní ohradní zdi Týna a k jižnímu ohrazení proluky na místě čp. 642/I. Stavební materiál pro tuto novostavbu zčásti pochází z jejího asanovaného raně gotického předchůdce, jehož brzký zánik byl způsoben požárem, který zanechal stopy na opukových kvádrících, druhotně použitých ve zdivu novostavby pod úrovní terénu. Z dispozice raně gotického domu převzala novostavba pouze jeho šířku a vnitřní členění (využila dokonce i jednu ponechanou příčku), zatímco její půdorys byl posunut o 1,5 - 2 m k jihu stávající uliční čáry a k východu prodloužen o délku jedné místnosti (minimálně 5 m). Podlaha ve všech přízemních místnostech novostavby byla z dusaného jílu na tenké vyrovnávací vrstvě, která zakryla střední polohu spodního horizontu nadloží i zásyp exploatované základové rýhy jižní zdi raně gotického domu. Tato podlaha se stratigraficky váže ke zdivu novostavby, kterou ojedinělé artefakty z vyrovnávací vrstvy rámcově datují do období vrcholné gotiky. Další přestavby domu čp. 641/I, k nimž došlo v renesanci a baroku, podrobně sledoval stavebně historický průzkum (dr. O. Ambrožová).

Poznáním stavebního vývoje domu čp. 641/I se nově vynořuje otázka průběhu a podoby raně gotického ohrazení Týna na jeho jižní straně, jehož dosavadní ztotožňování se stávající uliční fasádou čp. 641/I výzkum vyloučil. Terénní situace na východ od raně gotického domu, kde výzkum nezjistil stopy případného vjezdu do dvora z jižní strany, ani neprokázal příslušnost tohoto prostoru k veřejnému prostranství, zatím nepotvrzuje ani možnou domněnku, že by funkci ohradní zdi mohla plnit jižní (vnější) nebo severní obvodová zeď nejstaršího kamenného domu. Nezbyvá než čekat na příležitost k výzkumu napříč Štupartskou ul., který by definitivně vyřešil problém lokalizace jižního opevnění Týna v jeho nejstarších fázích.

Závažným přínosem popisovaného výzkumu je absolutní datování typologicky románského kamenného domu do doby po r. 1278, které - bude-li potvrzeno definitivním vyhodnocením terénní situace i nálezů - přispěje nejen k reálnější rekonstrukci vývoje Týna, ale jistě i k novému přehodnocení vypovídací hodnoty stavební techniky jako chronologického kritéria ve 13. stol.

Ladislav Hrdlička

Týnský dvůr, čp. 642/I

Úkolem výzkumu v čp. 642/I, realizovaného AÚ ČSAV v letech 1980 - 1981, bylo především sledovat další průběh příkopu a vývoj osídlení nad jeho zásypem, zejména z hlediska urbanistického vývoje Ungeltu. Řešilo jej celkem sedm zjišťovacích sond (č. I - VII), které v celkové délce 24 m probíhaly všemi místnostmi ve východní nepodsklepené polovině domu. Nejstarším zastiženým objektem ve všech sondách byl příkop, jehož trasa zkoumanou polovinou parcely vedla od severu k jihu do Štupartské ul., kde jeho pokračování zaznamenala sondáž ve vodovodní rýze. Z provizorní východní hranice Týna, která nahradila funkci zasypaného příkopu, zachytil výzkum v čp. 642/I pouze žlab (š. 90 cm, hl. 50 cm), jenž zde nesledoval přesně osu příkopu jako v Týnském dvoře, ale pokračoval k jihu od vnější hrany příkopu ke vnitřní. V sondě č. VII porušil i dvě nejstarší nadložní vrstvy, které se vytvořily vně příkopu během jeho existence.

Povrch zhutněného zásypu příkopu i žlabu se stal podložím dalšího stratigrafického vývoje, jehož výsledkem je 140 cm vysoké nadloží (kóta 192,2 až 190,8), jež vzniklo postupným, ale nepravidelným a nerovnoměrným nárůstem terénu. V jeho složité stratigrafii (např. 5,5 m dlouhý řez č. 2 zaregistroval 190 terénních a zásypových vrstev) se podařilo rozlišit tři základní horizonty. Nejstarší z nich, datovatelný do poloviny 13. stol., se vyznačuje značnou

Archeologické oddělení NPÚ Praha

Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v hlavním městě Praze

intenzitou osídlení, doloženou 40 - 60 cm vysokým souvrstvím (tmavé písčitojílo-vité hlinité vrstvy s uhlíky a struskou) a řadou objektů spíše výrobního charakteru (pece - ohniště, žlabovitý objekt s výdřevou stěn). V úrovni tohoto horizontu, která se povlnně svažovala do Týnského dvora, se rýsovaly sídlištní objekty, z nichž stojí za zmínku v uliční čáře situované polozemnice č. 4/80 s prkennou podlahou a dřevěnými stěnami (dl. ve směru sever-jih minimálně 6,80 m, hl. 60 cm), a v hloubce parcely mladší zemnice č. 14/80, jejíž hloubka (180 cm), propálené stěny a dno i vápenná podlaha připomínají analogické objekty č. 5 a 19 v Týnském dvoře (jejich jeden rozměr dosahoval až 12 m). Doklady, které prozrazují kamennou výstavbu v blízkém okolí, se v podobě ojedinělých kusů malty vyskytly v tomto horizontu až v mladších polohách.

Druhý stratigrafický horizont tvořily raně a vrcholně gotické hlinitokamenité vrstvy a násypy, jejichž maximální mocnost dosahovala místy až 60 cm. Na jeho bázi se rýsovaly v superpozici dvě zásobní jámy s kruhovitým ústím a kónickými stěnami s výdřevou (starší obj. č. 3/80 s 0 140 cm a hl. 380 cm, mladší obj. č. 2/80 s 0 90 cm a hl. 150 cm), jejichž zásyp obsahoval rekonstruovatelná torza kolonizační keramiky, zlomky gotických skleněných pohárů a mladší z nich i fragment importované tenkostěnné číše z čirého skla. Po dobu nárůstu tohoto horizontu byla jižní hranice parcely čp. 642/I obehána podél dnešní uliční čáry kamennou zdí, jejíž základy (š. 140 cm) jsou provázány se základy kvádrkové zdi, která vymezila západní obvod parcely (nepodsklepeného domu?) východního souseda (dnešní čp. 646/I) a dodnes se zčásti zachovala ve spodních partiích východní zdi domu čp. 642/I. Obě tyto zdi jsou v prozkoumané části čp. 642/I stratigrafický nejstaršími kamennými konstrukcemi, které lze archeologicky datovat terminem *post quem* do doby po r. 1300 na základě nálezového souboru ze zmíněných zásobních jam. Počátkem nebo v první polovině 14. stol. byla v jihovýchodním rohu již obezděné parcely založena i studna, která později sloužila jako odpadní jímka.

V mocnosti ani na úrovni tohoto druhého horizontu se nezjistily žádné stopy ani zbytky, které by bylo možné považovat za podlahu interiéru kamenného domu. Jeho profil a složení, stejně jako existence studny naopak naznačují, že nejméně po celé 14. stol. byla východní polovina parcely čp. 642/I prolukou v jižní obvodové zástavbě Týnského dvora, kterou prokázal i stavebně historický průzkum (dr. O. Ambrožová) objevem gotických oken v západním štítě východního souseda (čp. 646/I), která z úrovně 2. patra hledí na zkoumanou parcelu. Tato proluka, jejíž dodatečné zastavění mezi staršími sousedy (čp. 641/I a 646/I) naznačuje i zalomení uliční čáry, byla až do výstavby sklepa pod čp. 643/I přístupna z východní poloviny Týnského dvora. Dokazuje to vnější severozápadní nároží parcely čp. 646/I, dochované pod omítkou přízemí v čp. 643/I, které je tvořeno zmíněnou kvádrkovou zdí mezi parcelami čp. 642/I a 646/I a ohradní zdí mezi dnešním čp. 643/I a 646/I, jejíž jižní kvádrkovou líc sledoval výzkum v čp. 646/I.

Tato proluka nebyla zastavěna ještě ani k r. 1428 písemně doloženým „domem na rohu proti studni“, který V. V. Tomek ztotožnil s dnešním čp. 642/I. Nelze ovšem vyloučit, že tento původně snad menší dům byl situován mimo zkoumanou část parcely.

I přes pozitivní výsledky zanechal výzkum v čp. 642/I bez odpovědi řadu důležitých otázek, jejichž řešení znemožnila barokní výstavba stávajícího objektu, v jehož sklepiích pod západní polovinou mizí mj. i jižní pokračování východní ohradní zdi nejstaršího jádra Týna a její vztah k východnímu závěru domu čp. 641/I. Zůstává však naděje, že zde zničené podklady pro reálnou rekonstrukci vývoje Ungeltu poskytne terénní situace pod domem čp. 1049/I na protilehlé straně Týnského dvora.

Ladislav Hrdlička

Archeologické oddělení NPÚ Praha

Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v hlavním městě Praze

Týnská ul., čp. 630/I

Třetí etapa výzkumu domu čp. 630/I, uskutečněná AÚ ČSAV v březnu až srpnu 1981, se soustředila na nepodsklepena přízemí jeho středního a zadního traktu, v němž zjišťovací sondáží i plošným odkryvem (celkem 78 m²) bylo prozkoumáno šest místností (kóta podlah 191,3 - 191,5). Jejím úkolem bylo zachytit a datovat počátky osídlení na severovýchodní straně původního Týna bezprostředně za vnější hranou příkopu a sledovat další vývoj tohoto osídlení především z hlediska vývoje sídlištní struktury v rámci jedné domovní parcely zejména v období rané a vrcholné gotiky.

Přínosem výzkumu je poznání původního reliéfu (svažoval se od jihovýchodu k severozápadu 3 % spádem) a zvláště zastižení východního břehu deprese ve štěrcích, které dovoluje lokalizovat východní okraj této lokální mělké deprese v terasových sedimentech napříč celým Ungeltem. Dosavadní výzkum v Ungeltu a jeho blízkém okolí naznačuje, že rozsah této deprese, kterou ještě v pleistocénu zanesly jemné, lehce jílovité a při povrchu slabě zahliněné písky, se zhruba kryje s dnešní západní polovinou Týnského dvora a s nejstarším jádrem Týna. Z toho lze vyvodit, že při volbě konkrétního místa pro založení Týna hrála roli nejen tehdejší struktura osídlení v pravobřežním podhradí a geomorfologická situace terénu, ale i složení pokryvných útvarů. Dostatečně soudržná výplň deprese představovala totiž vhodné podloží pro zahroubené objekty, které si v něm po dlouhou dobu zachovaly původní tvar i za nepřízné povětrnostních vlivů. Toto hledisko bylo zřejmě rozhodující pro funkci otevřených objektů, k nimž patřil např. i příkop v původní fortifikaci Týna.

V zadní části parcely čp. 630/II výzkum opakovaně prokázal, že Týn byl založen v neosídleném území na východní periférii pravobřežního podhradí, kde teprve jeho založení dalo impuls k zasídlování prostoru i na jeho východní a severovýchodní straně. Rada nejstarších objektů, datovaných keramikou (ploché okruží, archaické deriváty zduřelého okraje) dokazuje, že podobně jako ve východní polovině Týnského dvora i zde začalo osídlení už v době, kdy příkop v původním opevnění Týna ještě plnil svou funkci.

Nadloží, které po sobě zanechalo osídlení 13. stol. (max. mocnost 65 cm), nenarůstalo v zadní části parcely čp. 630/I rovnoměrně. Zjištěné výškové údaje i rozdíly ukazují, že zde nárůst terénu probíhal ve 13. stol. tak, aby se původně mírně svažité terén zarovnal do jednotné úrovně, kterou v jihovýchodním rohu parcely představoval původní povrch podloží (kóta 190,2) a v severním křídle středního traktu úroveň terénu na sklonku 13. stol. (kóta 190,3). Místy takřka nulový, jinde jen minimální nárůst terénu nemusí být však projevem nízké intenzity osídlení, ale i odrazem celkových změn, k nimž došlo při přeměně pražského podhradí v rané gotické město. Celkový nízký nárůst sídlištních vrstev zde i v celém Ungeltu může totiž znamenat, že Týn vznikl až v posledních fázích vývoje, které těmto změnám předcházely, nebo že již od samého počátku se v Týně a v jeho nově osídleném okolí uplatňovala umělá regulace ve zvyšování terénu.

Intenzita osídlení ve 13. stol. je na parcele čp. 630/I doložena hustotou objektů, které se často nacházely v superpozici. V jejich rozložení lze sledovat jistou kontinuitu, kterou mladší objekty zachovávaly i z hlediska funkce (např. zemnice z 1. a 2. poloviny 13. stol.). Radikální změna v dosavadní sídlištní struktuře zkoumané parcely nastává na přelomu 13. a 14. stol., kdy byl postaven střední trakt s podsklepeným severním křídlem a břidlicová ohradní (?) zeď v jižním křídle zadního traktu, která napříč parcelou předělila dosud jednotný sídlištní celek. Ve 14. stol. se začíná stabilizovat i obvod zadního dvora, na což ukazuje rozmístění objektů ze 14. stol. (mj. i jedna zemnice) a mladších, které na rozdíl od starších zemnic nepřesahují půdorys stávající zástavby. Z vrcholné gotických staveb, jimž předcházela asanace původního jižního křídla středního traktu, se po renesančních a barokních přestavbách zachovaly jen základy dvorní fasády jižního křídla středního traktu a zbytky základů pod dnešní jižní

Archeologické oddělení NPÚ Praha

Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v hlavním městě Praze

obvodovou zdí středního a zadního traktu, kde je výzkum sledoval v délce téměř 16 m. Je nápadné, že základy této jižní zdi (minimální š. 120 cm), které končily pod pilířem základového pasu jedné z barokních příček, respektují orientaci gotického sklepa pod západní polovinou jižního souseda (čp. 638/I). Pokud budoucí výzkum v zadním dvoře čp. 630/I nenalezne k této zdi severní paralelu, nebude možno zcela vyloučit, že vymezovala parcelu jižního souseda. Její základy zčásti využila stávající renesanční jižní obvodová zeď středního a zadního traktu čp. 630/I, kterou povrchový stavebně historický průzkum interpretoval jako raně gotickou ohradní zeď Týna.

Lze očekávat, že závěrečná etapa výzkumu čp. 630/I v jeho zadním dvoře nahradí ztráty informací, jimiž trpí každý výzkum v interiérech, kde souvislosti byly narušeny základovými konstrukcemi obvodových zdí i příček a četnými objekty.

Ladislav Hrdlička

Archeologický dohled při rekonstrukci vodovodní sítě v ulicích kolem ungeltního bloku
Zvrstvení historického nadloží bylo dokumentováno při rekonstrukci vodovodu v ulicích Malá Štupartská, Štupartská a Týnská. V Malé Štupartské (parcela č. 1067) byla opakovaně zachycena dlažba komunikace stejně jako v ulici Štupartské (parcela č. 1066). Počet úprav komunikace v jednotlivých dokumentovaných sondách kolísá a napovídá tomu, že úpravy probíhaly živelně a lokálně. Před jižním průčelím domu čp. 642/I byl vytipován výrazný zahlabený objekt, který lze s největší pravděpodobností interpretovat jako zaoblený východní roh příkopu, opevňujícího nejstarší jádro Týnského dvora. Jižní strana příkopu probíhala patrně v jižní polovině Štupartské ulice a jeho západní strana překřížila trasu rekonstruovaného vodovodu západně od rozhraní domů čp. 641/I a 610/I. V Týnské ulici (parcela č. 1063) prořal výkop vodovodu východní závěr raně gotického předchůdce dnešního Týnského kostela a zdiva domů, které ustoupily vrcholně gotické novostavbě chrámu. V prostoru vyústění Týnské do Štupartské ulice byl částečně zachycen kostrový hrob: hřbitovní horizont je stratigraficky starší než příkop Týnského dvora. Další průběh západní strany příkopu byl s největší pravděpodobností zaznamenán v západním průjezdu do Ungeltu - západní hrana příkopu zde probíhala zhruba 2 m před západní frontou domu čp. 639/I a východní hrana uvnitř průjezdu. Historické terény byly v prostoru jižní části Týnské ulice kompletně zničeny. V druhé části Týnské ulice, procházející v severním sousedství ungeltního bloku (parcela č. 1062), byly výkopy pro vodovod realizovány většinou v recentní-mi zásahy rozrušených terénech. V několika málo výjimkách byly znovu zachyceny opakované úpravy povrchu středověké komunikace; před domem čp. 631/I byl pod nejstarší z nich zjištěn blíže neinterpretovatelný více než 1 m zahlabený objekt.

Zdeněk Dragoun